

PROF. TEODOR NAUM ȘI CLASICISMUL ANTIC*

S-au împlinit acum câteva zile două luni de la plecarea dintre noi a prof. Teodor Naum. De atunci durerea despărțirii de ilustrul dispărut continuă să zmulgă din inimile discipolilor și admiratorilor accente de profunde regrete și de pioasă amintire.

Din bogata și variata activitate publicistică a profesorului Naum, desfășurată timp de aproape șapte decenii, mai puțin cunoscută este activitatea de entuziast propagator și apologet al clasicismului antic. În cele ce urmează voi examina trei texte, care mi se par mai ilustrative în această privință.

Primul text este o lucrare de seminar, avînd ca temă utilitatea studiilor clasice, pe care T. Naum, student pe băncile Facultății de Litere și Filosofie din Iași, a prezentat-o la Seminarul de Pedagogie. Autorul ei dădea dovadă de pe atunci de preocupări serioase și de lecturi vaste. Așa se explică de ce, la scurt timp după prezentarea ei, lucrarea a fost publicată¹.

La început, autorul face o incursiune în istoricul controversei privitoare la utilitatea studiilor clasice, de la faimoasa „ceartă dintre antici și moderni” și pînă la începutul veacului nostru, cu toate modificările și elementele noi, determinate de o serie de factori asupra cărora nu este locul să insist aici. Subliniez doar accentul pus de autor pe cauzele specifice școlii noastre din acel timp, care au determinat un curent contrar studiilor clasice.

Intrînd, apoi, în esența însăși a problemei, autorul trece în revistă, cu numeroase trimiteri care atestă lecturile vaste și bogata informație ale tînărului cercetător, texte și autori, mai vechi și mai noi, în care se discută asupra utilității studierii limbilor și literaturilor clasice. Exemplele scoase din aceste izvoare în sprijinul apologiei sale sînt și aici numeroase și variate, spre a fi cît mai convingătoare.

Numeroase sînt și argumentele aduse pentru a demonstra valoarea educativă a învățămîntului clasic și pentru ce cultul pentru antichitate, îndeosebi pentru antichitatea greacă, nu s-a stins nici o dată în țările care stau în fruntea civilizației occidentale. Exemple asemănătoare sînt aduse și din literatura latină, adică reprezentanți care au făcut cînte nu numai poporului căruia aparțineau, ci chiar omenirii întregi, ca strălucite modele pe tărîmul literar, artistic, științific și filosofic, într-un cuvînt, tot ceea ce constituie pînă astăzi diferitele domenii ale culturii umane.

Autorul analizează, în continuare, toate aceste aspecte, ajungînd la concluzii pozitive pentru fiecare din ele și, în general, „din tendința pe care o

* Comunicare prezentată la Sesiunea științifică anuală a Muzeului de Istorie al Transilvaniei din 27—29 mai 1980.

¹ *Despre utilitatea studiilor clasice*, în *Cultura Română*, 1911 (și în extras, 13 p.).

are studiul antichității greco-latine, de a ne conduce la cunoașterea celor mai înalte principii ale creațiunii, cum zice Odobescu, al Binelui și al Frumosului... Și acestea sunt principii filosofice și morale care au o înrîurire covârșitoare în educația omului“. Este vorba, cu alte cuvinte, despre înalta valoare morală și estetică a clasicismului antic, precum și de importanța lui educativă.

În ceea ce privește educația morală, autorul arată că, chiar dacă multe din principiile moralei antice nu mai răspund idealului nostru modern, prin unele concepții înalte ea poate oferi spiritului nostru o apreciabilă hrană sufletească. Amintesc câteva dintre exemplele în sprijinul acestei afirmații. Astfel, se întreabă autorul, „nu este o utilitate... de a sta în tovărășia celor mai scînteietoare și mai rare inteligențe, care au cinstit omenirea?... Și din scriitorii antici nu se desprind oare maxime morale care să ne îmbogățească mințile și să ne înobileze inima? Nu putem oare nimic învăța de la ei, cînd sunt plini și poezii și filosofii și istoricii de atîtea idei frumoase, de atîtea povețe și îndemnuri generoase?“

În ceea ce privește educația estetică, autorul afirmă că „antichitatea ne apare în toată strălucirea tinereții sale eterne“, apoi continuă: „Operele clasicilor vechi ne pot face educația estetică prin aceea că ele cuprind sentimente veșnice, care trezesc în noi emoții estetice, condiția indispensabilă a acestei educații. Mînie, groază, milă, disperare, iubire de mamă și cîte alte sentimente, care au fost și atunci tot așa, sînt și azi și vor fi și de acum înainte, pe toate le găsim zugrăvite în clasici cu un talent și geniu neîntrecut“. Generalizînd, el spune că „admirația veacurilor și mărturiile celor mai eminenti bărbați care s-au adîncit în studiul literelor vechi și au avut pentru antichitate un adevărat cult“ constituie cea mai elocventă dovadă în această privință.

În felul acesta, conchide autorul, „studiul literaturilor vechi ne va aduce acest folos sufletesc că, prin cuprinsul lor moral, social și estetic, ne va completa instrucțiunea și educațiunea noastră, pe care învățămîntul este chemat să ne-o deie... Incumbă însă profesorului de a face ca acest folos să fie real. Și aceasta o poate face scoțînd, tocmai, la iveală conținutul moral și estetic al operei. Să nu se mărginească profesorul de greacă și de latină numai la aride interpretări de gramatică, la comentarii critice asupra textului..., ci să caute *sufletul* și *viața*, pentru ca *sufletul* să-l înalțe și *viața* s-o întărească în noi“.

În încheierea considerațiilor sale, autorul adaugă următorul pasaj, care scaldă în lumină întregul text: „Și să ne aducem aminte că, întrucît ne privește pe noi, românii, un alt motiv de ordin mai subiectiv vine să susție utilitatea, dacă nu a întregului clasicism, cel puțin a limbii latine. Mîndria noastră națională, măcar că a fost exagerată pînă unde nu trebuia, totuși se întemeiază pe un adevăr istoric și inima parcă ne tresaltă de o ascunsă bucurie, cînd descoperim originea latină a vre-unui cuvînt neoaș românesc, pe care-l mai auzim prin satele noastre în gura bătrînilor, care vorbesc așa de curat dulcea limbă a strămoșilor! Să nu ne mărginim, de sigur, la un servilism strîmt pentru antichitate, ci din studiul ei să învățăm a gîndi și a simți; și să nu credem că nu mai avem nimic de învățat de la ea, căci ea va rămînea pentru totdeauna izvor năsecat de frumuseți artistice și de idei morale“.

Oel de al doilea text, publicat doi ani mai târziu², cuprinde o arie mai largă, privind studiul antichității greco-romane ca unul din elementele necesare pentru cultura națională și, în general, pentru oricare din culturile moderne, și, apoi, cu referiri la cultura noastră. Nu voi insista atît asupra considerațiilor de ordin general, cît mai ales asupra celor care ne privesc direct pe noi.

Toate considerațiile de ordin general se întemeiază pe afirmația preliminară că, în toate epocile de înflorire a culturii popoarelor europene, clasicismul greco-roman a fost cea mai sănătoasă hrană pentru întărirea și îndrumarea gustului artistic. Ca urmare, el nu poate fi șters din cultura omenirii; dimpotrivă, „întoarcerea la clasicism ar fi de cel mai mare folos nu numai pentru întărirea gustului, dar și pentru lupta ce trebuie s-o ducem contra unor direcții artistice și literare, care au stricat și forma și cugetarea și inspirația. Pentru a aduce pe drumul ei adevărat cugetarea vremilor noastre, avem nevoie să stăm cît mai mult în tovărășia acelor minți cumpănite și pătrunse de cel mai desăvîrșit simțămînt al Frumosului... care au dat naștere la capete de operă a căror faimă a trecut peste veacuri“.

În pofida acestor afirmații atît de categorice, autorul nu pregetă să observe că există anumite limite, „peste care imitația sau inspirația clasică nu trebuie să treacă“, adăugînd, însă, imediat că, în fond, nu e vorba de norma teoretică, ci de bunul simț și de talentul scriitorului. În orice caz, inspirația, „fiind înainte de toate națională... ea nu trebuie să fie o imitație slugarnică, nici ca fond nici ca formă. Cugetarea și limba trebuie să-și urmeze cursul lor firesc de dezvoltare, oglindind firea poporului“.

Trecînd, după un exemplu luat din literatura franceză, la literatura noastră, autorul revine asupra chestiunii imitației, adăugînd că ea nu poate fi slugarnică, deoarece „spiritul vremilor este așa de departe de spiritul antic, încît, pentru îndrumarea unei literaturi naționale românești, imitațiile clasice rămîn izolate, deși pot avea, pentru un cerc mai rafinat, dar mai restrîns de cititori, o valoare netăgăduită“.

Ca normă generală, autorul este de părere că „trebuie să luăm din clasicism ceea ce se potrivește cu toate epocile. Și aceasta, pentru cultura națională, nu poate fi decît modul de exteriorizare a Frumosului, mijloacele cu care cei vechi au ajuns mai ales la perfecțiunea formei, calitățile de simplitate, de armonie, de măsură, de sobrietate, însușirile stilului, chiar psihologia personajilor, acolo unde ea se potrivește cu psihologia modernă. Acesta e, desigur, un mod indirect de a primi înrîurirea clasică, dar care trebuie să-și aibă dreapta lui prețuire“.

Ca o concluzie a considerațiilor de mai sus, autorul adaugă: „Să nu părăsim tradiția noastră națională, să ne inspirăm din viața trecutului și a timpului de față, dar să nu încetăm a ne întări puterile noastre moderne citind pe clasici, cărora le-a fost sortit să se apropie mai mult decît alții de perfecțiune. În chipul acesta, vom fi, fără știrea noastră chiar, înrîuriți de ei“.

Textul al doilea se încheie cu o adevărată apoteoză: „Modelele clasice rămîn, înaintea noastră, scăldate în aceeași înviorătoare lumină de ideal și ochii noștri, oboșiți de priveliștea, adeseori hidoasă, a vremilor noastre, nu vor înceta să caute în zarea trecutului luceferii Greciei și ai Italiei, care scîn-

² *Clasicismul și cultura națională*, în *Sînziana*, I, 1912—1913 (și în extras, 15 p.).

teiază cu vie strălucire încă și astăzi pe cerul albastru al acestor binecuvîntate pămînturi“.

În sfîrșit, al treilea text este lecția inaugurală pe care prof. Teodor Naum a ținut-o la Universitatea noastră, în toamna anului 1926, despre geniul latin³. Mă voi opri și aici asupra pasajelor care au strînsă legătură cu spiritualitatea noastră și moștenirea Romei, lăsînd, ca și în paginile precedente, să vorbească mai mult autorul însuși.

După un pios omagiu adus predecesorului său, Vasile Bogrea, căruia-i fusese discipol pe băncile liceului, autorul își începe lecția propriu-zisă, arătînd importanța problemei: „A vorbi despre ideia latină ca despre ideia călăuzitoare a vieții noastre naționale, a vorbi despre geniul latin, care trăiește viu în națiunile moștenitoare ale Romei din apus, ca și în insula latină din răsărit, care sîntem noi, înseamnă a vorbi despre însăși *esența noastră etnică* . . . Dacă este adevărat că pentru oricare din vecinii noștri limba și cultura latină constituie o cunoștință mai mult sau mai puțin exotică, un adaus cultural fără nici o legătură organică, . . . pentru noi ea este limba obîrșiei și a tradițiunii noastre naționale în răsăritul Europei și substratul primordial al propriei noastre culturi . . . De aceea, este de cel mai mare interes, pentru noi românii, să căutăm a ne da seama de caracterele intrinseci ale geniului latin, care constituie esența însăși a ființei noastre etnice: astfel ne vom cunoaște pe noi înșine, vom înțelege rostul trecutului nostru — a unui trecut așa de îndelungat de latinitate la gurile Dunării — ne vom desluși mai bine menirea noastră în viitor, menirea idealului nostru de cultură“.

După ce arată că una din trăsăturile de bază ale geniului latin a constituit-o forța lui de conservare, aducînd cîteva exemple din cultura Europei apusene, autorul adaugă și exemplul poporului român, spunînd: „Nu este oare și aceasta o dovadă despre geniul conservator și indistructibil al latinității, ca un popor, ale cărui aderențe cu massa romanică din apus au fost tăiate de vitregia vremurilor, să-și fi putut păstra nu numai în chip inconștient caracterul său latin, în limbă și în spirit, ci și în conștiința latinității sale?“

După ce arată și alte trăsături caracteristice ale geniului latin, autorul afirmă în continuare, că acestea constituie izvorul de energie al latinității, la care „ne putem încă adăpa și să îndrăznim a zice că *trebuie* să ne adăpăm“, adăugînd îndemnul: „Să luăm exemplu de la popoarele neolatine ale apusului, a căror cultură de veacuri se explică prin continuitatea tradițiunii latine, și să nu uităm că pentru noi, românii, favorizarea acestei continuități este un imperativ cu atîta mai categoric, cu cît noi sîntem, în orient, singurii reprezentanți ai romanității și cu cît noi am avut totdeauna conștiința acestei romanități.“

Urmărind etapele afirmării ideii latine, autorul pleacă de la cronicari, pentru a sublinia cu deosebire meritul lui Miron Costin „de a fi proclamat adevărul originii noastre și de a fi scos din paza nesigură a tradiției poporane, ca și din primejdia de a fi falsificată, ideia mîntuitoare, care deveni pîrghia neclintită a progresului nostru de mai tîrziu: *ideia romană*“.

³ *Geniul latin*. Lecțiunea de deschidere a cursului de literatură latină la Universitatea din Cluj. Cluj, Tip. Seb. Bornemisa, 1926, 15 p.

În continuare, se arată cum această idee a fost reluată de D. Cantemir, „la care se adaugă încă și aceea a continuității elementului roman în Dacia: „Românii din Dacia de astăzi, zice el, care sunt moldovenii, muntenii și ardelenii, sunt din neamul lor hireși romani de la Italia, de Traian împăratul aduși“ și ei „au locuit necurmat în Dacia, precum pînă astăzi locuiesc“.

Trecînd la rolul jucat de corifeii Școlii Ardelene „întru apărarea aceleiași idei“, autorul arată că „Șincal, în „Cronica“ sa, Petru Maior, în „Istoria pentru începutul românilor în Dacia“, sprijinesc și dezvoltă ideea latină cu un entuziasm vrednic de misiunea pe care le-o impunea patriotismul lor înflăcărat“.

În continuare, sînt arătate „roadele activității marilor ardeleni: „o fa-langă întregă de tineri învățați“ din toate provinciile românești, creatori de școli de toate gradele, adăugîndu-se un episod emoționant: „Ba, muzele înseși începură să grăiască întru slăvirea ideii romane: Asachi se întorcea către Italia, în oda din 1812, și o termina cu vestitele versuri:

Un român al Daciei vine la strămoși, ca să sărute

Târna de pe-a lor mormînturi și să-nvețe-a lor virtute“. Apoi adaugă îndemnul: „Fiindcă, după chiar concepția antică, nici muzele nu trebuie să grăiască în zadar, să nu pregetăm a face și noi ceea ce făcea poetul: ca o întărire a ființei noastre morale, ca o înălțare deasupra patimei și a interesului personal, să nu pregetăm „a învăța“ și astăzi încă „virtutea“ romană!“

În încheierea celor spuse despre Școala Ardeleană, prof. T. Naum adaugă: „Se cuvine să prețuim cu toată recunoștința rezultatele culturale la care a ajuns curentul latinist, care îmbrățișa năzuințele întregii români, pregătind, în lumea mai întii a spiritului, unirea politică de mai târziu. Să nu stăruim prea mult asupra exagerărilor la care, în chip firesc, a trebuit să ajungă Școala Ardeleană, în limbă și în istorie... Să ne plecăm mai curînd în fața marelui idei, pe care, cu atîta iubire de neam, au apărut-o apostolii ardeleni: ideea *latinității* noastre.“

Profesorul Naum își încheia lecția inaugurală, promițînd solemn să mențină această idee, s-o pună în serviciul intereselor superioare ale culturii noastre naționale, continuînd, în felul acesta, o tradiție mai veche. El mai promitea să fie purtătorul și propagatorul acestei idei călăuzitoare, „de care, ca orice popor conștient, avem nevoie în năzuințele noastre viitoare“. Această idee era, după el, „candela pururi aprinsă, care luminează calea viitorului și împrăștie întunericul“.

Teodor Naum și-a onorat promisiunea. Într-adevăr, această idee, a latinității, l-a călăuzit pe întreg parcursul activității sale, pînă la sfîrșitul vieții. Mărturie ne sînt cele scrise în prefața traducerii *Eneidei*⁴, ultima sa operă — „cîntul lebedei“ — apărută anul trecut. Anume, dînsul consideră că noua apariție din „poema națională a Romei și a latinității trebuie înțeleasă și ca o reluare a îndatoririi cercurilor tutelare și diriguitoare ale culturii române de a ține trează în păturile largi ale publicului cititor ideea nobilei noastre origini latine“. În aceeași ordine de idei, autorul își exprimă dorința ca traducerea „să fie un pios omagiu datorat marelui poet latin din partea neolatinilor de la Dunăre“!

NICOLAE LASCU

⁴ *Cum am tradus Eneida*, în Publius Vergilius Maro, *Eneida* (cînturile I—VI). Traducere, note și prefață de Teodor Naum. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 5, 10.

IL PROF. TEODOR NAUM E IL CLASSICISMO ANTICO.

(Riassunto)

L'Autore mette in risalto un aspetto meno conosciuto dell'attività pubblicistica di Teodor Naum, professore di Lingua e Letteratura Latina presso l'Università di Cluj-Napoca, recentemente scomparso. Si tratta particolarmente di tre scritti (*Sull'utilità degli studi classici; Il classicismo e la cultura nazionale; Il genio latino*), in cui egli ci appare quale appassionato propagatore e apologeta del classicismo antico. Particolare interesse suscitano i passi concernenti il valore del classicismo antico per il nostro insegnamento e, in genere, per la nostra cultura.